พุทธวิธีทรงฝึกเวไนยชน

ตอน ๗

พระธรรมปัญญาจารย์ วัดโสมนัสวิหาร

เรียบเรียง

พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ

ในงานฌาปนกิจศพ

นางไข่มุกด์ สุนทรมาศ

ณ ฌาปนสถานเทศบาลเมืองสงขลา

๒๕ มีนาคม ๒๕๑๖

พุทธวิธีทรงฝึกเวไนยชน

ตอน ๗

พระธรรมปัญญาจารย์ วัดโสมนัสวิหาร

เรียบเรียง

พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ

ในงานฌาปนกิจศพ

นางไข่มุกด์ สุนทรมาศ

ณ ฌาปนสถานเทศบาลเมืองสงขลา

๒๕ มีนาคม ๒๕๑๖

คำนำ

นางไข่มุกด์ สุนทรมาศ ได้ถึงแก่กรรมเมื่อเดือนกันยายน ๒๕๑๕ กำหนดประชุมเพลิงศพ วันอาทิตย์ที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๑๖ นี้ ในการนี้ได้เรียบเรียงเรื่องในพระสูตรซึ่งเป็นนิทาน และเลือกเอาสำเนาพระ-ธรรมเทศนา ที่เคยแสดงทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยบ้าง รวมกันเรียกชื่อว่า "พุทธวิธีทรงฝึกเวไนยชนตอน ๗" โดยเห็นว่า เรื่องที่เรียบเรียงไว้นี้พอที่จะเป็นแนวทาง และเป็นคติเตือนใจแก่พุทธบริษัททั่ว ๆ ไปได้ จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นธรรมบรรณาการแก่บรรดาผู้ที่มาในงานประชุมเพลิงศพครั้งนี้ หวังว่าหนังสือนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ได้รับและอ่านบ้างพอสมควร

ด้วยอำนาจบุญกุศลที่เกิดจากหนังสือนี้ก็ดี บุญกุศลที่ได้บำเพ็ญอุทิศให้ก็ดี จงดลบันดาลให้ นางไข่มุกด์ สุนทรมาศ ทราบด้วยญาณวิถีแล้วอนุโมทนา สำเร็จเป็นปัตตานุโมทนามัยกุศล ประกอบด้วยอิฐวิบุลมนุญผล ในสัมปรายภพทุกประการ.

พระธรรมปัญญาจารย์

วัดโสมนัสวิหาร

๓ มีนาคม ๒๕๑๖

พุทธวิธีทรงฝึกเวไนยชน

ตอน ๗

เรื่อง นโม กันผีหลอก

มีเรื่องเล่าไว้ในอรรถกถาธรรมบทว่า มีเด็ก ๒ คน ชาวเมืองราชคฤห์ เป็นลูกของอุบาสกผู้สัมมาทิฐิคนหนึ่ง เป็นลูกพวกมิจฉาทิฐิคนหนึ่ง เด็กทั้งสองนี้สนิทสนมกัน เวลาเล่นพนันกันหรือเล่นแข่งขันอะไรกัน เช่นเล่นขลุบ (ตีคลี) เป็นต้น ลูกของอุบาสก ก็ว่าคาถา นโม พุทฺธสฺส ส่วนลูกของมิจฉาทิฐิ ได้ยินเพื่อนว่าเช่นนั้น ตนเองก็นึกถึงคุณของเดียรถีย์แล้วว่า นโม อรหนฺตานํ แต่ลูกของอุบาสกก็ชนะทุกครั้ง ลูกของพวกมิจฉาทิฐิแพ้ทุกคราวไป ต่อมาจึงคิดว่า การระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้านี้คงดีแน่ จึงพยายามระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า หมั่นเจริญพุทธานุสสติไว้เป็นประจำ อยู่มาวันหนึ่งบิดาผู้เป็นมิจฉาทิฐิได้นำเกวียนเข้าไปในป่าเพื่อตัดฟืน ลูกชายผู้ซึ่งเจริญพระพุทธคุณโดยที่บิดาไม่รู้นั้น ก็ไปกับบิดาด้วย เมื่อชายนั้นเข้าป่าตัดฟืนได้พอแล้วบรรทุกเกวียนออกจากป่า มาถึงเขตใกล้ป่าช้า จึงหยุดพักรับประทานอาหารและปล่อยให้โคไปกินหญ้ากินน้ำตามลำพัง โคของเขาไปเข้าร่วมกับฝูงโคของชาวบ้าน จึงได้ตามหมู่โคเข้าไปในเมือง เมื่อชายนั้นรับประทานอาหารเสร็จแล้ว จึงออกติดตามหาโคไม่พบ เที่ยวติดตาม

จนล่วงเข้าไปในเมืองจึงพบโคของตน เมื่อพบแล้วได้จูงโคจะออกไปลากเกวียนที่ลูกชายเฝ้าอยู่ที่ป่าช้า แต่บังเอิญเป็นเวลาประตูพระนครปิดเสียก่อน จึงออกไปไม่ได้ ฝ่ายลูกชายเมื่อรอบิดาอยู่จนมืดไม่เห็นกลับมา ก็เข้าไปนอนอยู่ใต้เกวียนพร้อมด้วยเจริญพระพุทธคุณ

ตามปกติเขตเมืองราชคฤห์นั้น มีผี (อมนุษย์) ชุกชุมมากในสมัยนั้น คืนวันนั้น มีผี ๒ ตน เป็นปฏิปักษ์กับพระพุทธศาสนาตนหนึ่ง เป็นสัมมาทิฐิตนหนึ่ง ตนที่เป็นปฏิปักษ์ต่อพระพุทธศาสนาพอเห็นเด็กเข้าก็นึกว่า เราพบอาหารอันโอชะแล้ววันนี้ แม้ผีที่เป็นสัมมาทิฐิจะห้ามปรามอย่างไรก็ไม่เชื่อฟัง จึงเข้าไปเพื่อทำร้ายเด็กนั้น เพราะความคุ้นเคยอยู่ด้วยการเจริญพระพุทธคุณ เด็กนั้นจึงกล่าวขึ้นว่า นโม พุทฺธสฺส เพียงได้ยินคำว่า นโม พุทฺธสฺส เท่านั้น ผีมิจฉาทิฐิก็ตกใจกลัวจะหลบหนีไป ผีสัมมาทิฐิก็จับยึดไว้และลงโทษให้แสดงตนเป็นเหมือนพ่อแม่ของเด็กยืนเฝ้าอยู่ใกล้ ๆ เด็กนั้นสำคัญว่าตนนอนอยู่ในสำนักของพ่อแม่ ก็ไม่มีความหวาดกลัวอะไรตลอดคืนนั้น จนวันรุ่งขึ้นข่าวลือกันทั่วไปว่า เด็กนอนอยู่ในป่าช้า พ่อแม่อยู่ในเมือง แต่เด็กเห็นเป็นพ่อแม่ไปยืนอยู่ใกล้ ๆ จึงนอนหลับสบายไม่มีความหวาดสะดุ้งตกใจกลัวอะไรเลย จนข่าวนั้นทราบถึงพระเจ้าพิมพิสารและได้นำเด็กพร้อมทั้งพ่อแม่ไปเฝ้าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระเวฬุวันวิหารกราบทูลถามว่า พุทธานุสสติ ย่อมรักษาเท่านั้นหรือ ๆ ว่า อนุสสติอื่น ๆ มีธัมมานุสสติ เป็นต้น ย่อมรักษาผู้เจริญเช่นเดียวกัน พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า มหาบพิตร เพียงแต่พุทธานุสสติเท่านั้น ที่เป็น

เครื่องรักษาผู้เจริญหามิได้ เมื่อชนเหล่าใดอบรมจิตด้วยธรรม ๖ อย่าง การป้องกันรักษา หรือมนต์และยาอย่างอื่น ไม่ต้องมีแก่ชนเหล่านั้น เมื่อพระองค์ตรัสอย่างนี้แล้ว จึงทรงแสดงธรรมที่เป็นเครื่องป้องกันรักษาทั้ง ๖ นั้น เป็นพระคาถา ซึ่งย่อความได้ ดังนี้ คือ สติที่ระลึกไปในพระพุทธคุณเป็นนิจ ๑ สติที่ระลึกไปในพระธรรมคุณเป็นนิจ ๑ สติที่ระลึกไปในคุณของพระสงฆ์เป็นนิจ ๑ สติที่เป็นไปในกายเป็นนิจ ๑ ใจที่ยินดีในความไม่เบียดเบียนใคร คือ ใจที่มีกรุณา ๑ ใจที่ยินดีในภาวนา คือ เมตตาภาวนา ๑

ตามพระพุทธภาษิต ที่ย่อธรรมได้ ๖ อย่างนี้ เป็นพุทธวิธีทรงฝึกเวไนยชน ให้ทำจิตให้คุ้นเคยอยู่กับพระพุทธคุณเป็นต้นนั้น เพื่อให้จิตมีอำนาจมีพลังที่สามารถต่อต้านป้องกันอารมณ์ที่น่าหวาดสะดุ้ง ที่เรียกว่าอารมณ์ร้ายให้กลายเป็นดี เช่นเด็กได้เห็นอมนุษย์ทั้ง ๒ เป็นเหมือนพ่อแม่มาอยู่ใกล้ ๆ จึงนอนหลับสบายตลอดคืน เพราะได้ท่องบ่นและเจริญพระพุทธคุณนั้น.

เรื่อง โทณพราหมณ์[๑]

พระบรมศาสดาผู้มีพระญาณหยั่งทราบว่า โทณพราหมณ์จะเดินทางไกลไปในระหว่างเมืองอุกกัฏฐะ และเมืองเสตัพยะ (ที่ชื่อว่าเมืองอุกกัฏฐะ เพราะสร้างในเวลากลางคืน ต้องใช้คบเพลิง ส่วนเมืองเสตัพยะ เป็นเมืองโบราณมีมานาน เป็นที่อุบัติขึ้นแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสป) ถ้าโทณพราหมณ์นั้นได้เห็นรอยพระบาทของพระองค์ก็จะเดินตามรอยพระบาทไป จนเข้าไปเฝ้าพระองค์แล้ว ถามปัญหา เมื่อพระองค์ทรงพยากรณ์แล้ว แสดงสัจธรรม ก็จะได้บรรลุผลที่ ๓ คือ อนาคามิผล และต่อเมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้วสงครามใหญ่จะเกิดขึ้นในชมพูทวีป โทณพราหมณ์นี้จะเป็นผู้ทำไม่ให้สงครามบังเกิดขึ้น เมื่อทรงทราบเช่นนี้แล้ว จึงเสด็จดำเนินทางไกลไปในระหว่างเมืองอุกกัฏฐะ และเมืองเสตัพยะ เสด็จออกหน้าโทณพราหมณ์ไป และได้ทรงอธิษฐานรอยพระบาท เป็นบทเจดีย์ไว้ให้พราหมณ์ผู้เดินตามมาได้เห็น ครั้นเสด็จไปพอสมควรแล้วก็ได้เสด็จออกจากทางประทับนั่งที่โคนไม้แห่งหนึ่ง ทรงนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งพระกายตรงดำรงพระสติไว้เฉพาะหน้า

ฝ่ายโทณพราหมณ์ ผู้ชำนาญไตรเพท มีพราหมณ์หนุ่มเป็นศิษย์อยู่ด้วยประมาณห้าร้อยคน ในวันนั้นตื่นแต่เช้า ได้ทำสรีรกิจเสร็จแล้ว นุ่งผ้าราคาตั้งร้อย และห่มเฉวียงบ่าผืนหนึ่ง ราคาตั้งห้าร้อย สวมสาย

๑. เก็บความจาก องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๔๘ และ มโน. ปู. ๒/๓๘๕

สำหรับบูชายัญ สวมรองเท้าหนังสีแดง พร้อมด้วยศิษย์ประมาณห้าร้อยเป็นบริวาร ออกเดินทางไกลไปตามทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปนั้น ได้เห็นรอยพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็เกิดอัศจรรย์ จึงได้อุทานขึ้นว่า ดูก่อนผู้เจริญทั้งหลาย อัศจรรย์จริง ๆ ท่านผู้เจริญ สิ่งไม่เคยมี มามีขึ้นแล้ว รอยเท้าเหล่านี้ จักไม่ใช่รอยเท้ามนุษย์ จึงได้เดินตามรอยพระบาทนั้นไป จนเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง ซึ่งพระองค์มีพระวรกายน่าพอใจควรแก่ความเลื่อมใส มีพระอินทรีย์อันสงบ มีพระทัยอันสงบ มีตนอันฝึกฝนดีแล้ว เป็นผู้ประเสริฐ ครั้นเห็นแล้วจึงเข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับ แล้วทูลถามว่า ท่านผู้เจริญเป็นเทวดาหรือ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่า ดูก่อนพราหมณ์ เราไม่ใช่เป็นเทวดา

โทณ. ท่านผู้เจริญ เป็นคนธรรพ์หรือ

พ. ดูก่อนพราหมณ์ เราไม่ใช่เป็นคนธรรพ์

โทณ. ท่านผู้เจริญ เป็นยักษ์หรือ

พ. ดูก่อนพราหมณ์ เราไม่ใช่เป็นยักษ์

โทณ. ท่านผู้เจริญ เป็นมนุษย์หรือ

พ. ดูก่อนพราหมณ์ เราไม่ใช่เป็นมนุษย์

โทณพราหมณ์. เราถามท่านว่าเป็นเทวดาหรือ ท่านตอบว่าไม่ใช่ เราถามท่านว่าเป็นคนธรรพ์หรือ ท่านตอบว่าไม่ใช่ เราถามท่านว่า เป็นยักษ์หรือ ท่านตอบว่าไม่ใช่ เราถามท่านว่า เป็นมนุษย์หรือ ท่านก็ตอบว่าไม่ใช่ ถ้าอย่างนั้น ท่านผู้เจริญเป็นอะไรแน่

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ เราจะพึงเป็นเทวดา เพราะยังละอาสวะเหล่าใดไม่ได้ อาสวะเหล่านั้นเราละได้แล้ว ตัดราก ขาดแล้ว กระทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้น อีกต่อไปเป็นธรรมดา ดูก่อนพราหมณ์ เราจะพึงเป็นคนธรรพ์ จะพึง เป็นยักษ์ จะพึงเป็นมนุษย์ เพราะยังละอาสวะเหล่าใดไม่ได้ อาสวะ เหล่านั้น เราละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว กระทำให้เป็นเหมือนตาล ยอดด้วน ทำให้ไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ดูก่อน พราหมณ์ เปรียบเหมือนดอกบัว เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ตั้งอยู่พ้นน้ำ แต่น้ำไม่แปดเปื้อนฉันใด เราก็ฉันนั้นเหมือนกัน คือ เกิดในโลก เติบโตขึ้นในโลก อยู่ครอบงำโลก อันโลกไม่ได้แปดเปื้อน ดูก่อน พราหมณ์ท่านจงทรงจำเราไว้ว่า เป็นพุทธะ ดังนี้แล้ว ทรงภาษิต พระคาถา สรุปความเป็นพระธรรมเทศนาโดยย่อว่า

> ความบังเกิดเป็นเทวดา หรือคนธรรพ์ ผู้เที่ยวไป ในเวหา พึงมีแก่เราด้วยอาสวะใด และเราพึงถึงความ เป็นยักษ์ และเข้าถึงความเป็นมนุษย์ด้วยอาสวะใด อาสวะเหล่านั้นของเราสิ้นไปแล้ว เรากำจัดเสียแล้ว กระทำให้ปราศจากเครื่องผูกพัน ดอกบัวตั้งอยู่พ้นน้ำ ย่อมไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำ ฉันใด เราก็ย่อมไม่แปด เปื้อนด้วยโลก ฉันนั้น ดูก่อนพราหมณ์ เพราะ ฉะนั้น เราจึงเป็นพุทธะ.

เพียงได้ฟังพระพุทธภาษิตย่อ ๆ เป็นโศลกคาถาเท่านี้ โทณ-

พราหมณ์ผู้มีความเลื่อมใสในพระพุทธองค์ ตั้งแต่เห็นรอยพระบาทอยู่แล้ว ก็เลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้น เป็นผู้มีความเชื่อเป็นอจลสัทธา ในพระพุทธคุณ และตั้งใจฟังด้วยความสงบ ทั้งใช้ปัญญาพิจารณาเนื้อความไปด้วย จึงเห็นว่า อาสวะ คือ กามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ เป็นเหตุให้ติดอยู่ในโลก โดยให้เกิด แก่ เจ็บ ตาย วนว่ายอยู่ในสงสารวัฏ แต่อุปนิสัยของโทณพราหมณ์ยังไม่แก่พอที่จะถึงความสิ้นทุกข์โดยประการทั้งปวง จึงได้สำเร็จเพียงอนาคามิผล เป็นอนาคามีบุคคลที่จะต้องไปเกิดในชั้นพรหมสุทธาวาส ไม่มาเกิดในโลกมนุษย์อีกต่อไป ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ท่านโทณพราหมณ์ก็ได้ระงับสงครามใหญ่ไม่ให้เกิดขึ้นในชมพูทวีป เพราะแย่งพระบรมสารีริกธาตุกัน.

พระพุทธวิธีที่ทรงฝึกเวไนยชน เช่นกับโทณพราหมณ์ พระองค์ทรงใช้เฉพาะบางท่านที่ฉลาดในลักษณะ คือ โทณพราหมณ์ และมาคัณฑิยพราหมณ์ เพราะตามปกตินั้น พระองค์จะเสด็จดำเนินไปในที่ใด ก็เสด็จย่างพระบาทยุคลไปอย่างเบาเหมือนปุยนุ่น นอกจากจะทรงอธิษฐานให้เป็นรอยไว้ เพื่อเวไนยชน ผู้ฉลาดในร่องรอย เมื่อเห็นรอยกงจักรเป็นต้น เป็นอัศจรรย์แล้วจะได้เลื่อมใสในพระองค์แล้วสนใจในการฟังธรรม เช่น โทณพราหมณ์นี้ ถ้าไม่ได้เห็นรอยพระบาทเสียก่อน ถึงเห็นพระองค์ประทับนั่ง ณ โคนต้นไม้ ก็จะไม่สนใจ เพราะเหตุที่ตนมีลูกศิษย์ติดตามมาเป็นหมู่ใหญ่ การที่จะยอมตนเข้าไปฟังคำสอนขัดกับลัทธิของตน โดยที่ไม่มีความเลื่อมใสอย่างแท้จริงแล้ว ก็จะ

มีความกระดากอายแก่ศิษย์เหล่านั้น แต่เมื่อสิ่งอัศจรรย์ คือ รอยพระบาทอันตนได้เห็นและบอกกล่าวให้ศิษย์เหล่านั้นได้เห็นอัศจรรย์นั้นด้วยแล้ว เมื่อพบพระองค์ก็เข้าไปทูลถามและตั้งใจฟังธรรม ได้สำเร็จมรรคผล เป็นอนาคามีบุคคล ดังพรรณนามาฉะนี้.

พระพุทธอาสน์ ๓ อย่าง[๑]

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก เสด็จถึงบ้านพราหมณ์แห่งหนึ่ง ชื่อบ้านเวนาคปุระ แล้วประทับที่ชายป่าใกล้บ้านเวนาคปุระนั้น ชาวบ้านทั้งพราหมณ์ คฤหบดี ได้ทราบว่า พระสมณศากยบุตร ได้เสด็จออกจากศากยสกุล กรุงกบิลพัสดุ์ ผนวชแล้ว และได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงเป็นพระสัพพัญญู ทรงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ามีพระคุณอันสูงสุด เหนือเทวดา มาร พรหม ได้ทรงแสดงธรรมไพเราะ ทั้งเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ทรงประกาศศาสนพรหมจรรย์ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง บัดนี้ได้เสด็จมาประทับที่แนวป่าใกล้บ้านเวนาคปุระนี้ จึงพร้อมเพรียงกันไปเฝ้าพระองค์ถึงที่ประทับ เมื่อเข้าเฝ้าแล้ว บางพวกถวายอภิวาท บางพวกเป็นแต่ประคองอัญชลีประณมมือไหว้ แล้วนั่ง ณ ที่ควร บางพวกประกาศชื่อและโคตรของตน บางพวกได้ปราศรัยกับพระองค์ บางพวกเข้าไปนั่งนิ่ง ๆ เมื่อได้นั่งกันเรียบร้อยแล้ว พราหมณ์ชื่อ วัจฉโคตร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ น่าอัศจรรย์ไม่เคยมีมาแล้ว อินทรีย์ของท่านพระโคดมผ่องใสยิ่งนัก พระฉวีวรรณของท่านพระโคดมบริสุทธิ์ผุดผ่อง เหมือนกับผลพุทราสุกที่มีในฤดูสารท ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อินทรีย์ของท่านพระโคดมผ่องใสยิ่งนัก พระ

---

๑. เนื้อความใน องฺ. ติกฺก. ๒๐/๒๓๑ มโน. ปู. ๒/๒๒๒

ฉวีวรรณของท่านพระโคดมบริสุทธิ์ผุดผ่อง เหมือนผลตาลสุกที่หลุดจากขั้วอันเป็นของบริสุทธิ์ผุดผ่อง ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อินทรีย์ของท่านพระโคดมผ่องใสยิ่งนัก พระฉวีวรรณของท่านพระโคดมบริสุทธิ์ผุดผ่อง เหมือนทองแท่งชมพูนุช ที่ช่างทองหล่อดีแล้วบุดีแล้ว วางไว้บนผ้ากัมพลเหลือง ส่องแสงประกายสุกสะกาว ฉะนั้น ต่อนั้นไป วัจฉโคตรพราหมณ์ชรอยจะคิดเห็นไปว่า ผู้มีพระรูปพระโฉมอันน่าเลื่อมใสและผ่องใส ละเอียดและเป็นสุขุมาลชาติ เช่นนี้ ควรจะนั่งนอนบนที่นอนสูงใหญ่มีค่ายิ่ง ไม่ควรจะมาประทับบนแผ่นดินอันขรุขระเลย จึงกราบทูลพระองค์ว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ที่นั่งที่นอนสูงใหญ่ เช่นเตียงมีเท้าสูง เตียงมีเท้าทำรูปสัตว์ร้าย ผ้าโกเชาว์ขนยาว เครื่องปูลาดที่ทำด้วยขนแกะวิจิตรงามด้วยลวดลาย เครื่องลาดที่ทำด้วยขนแกะสีขาว เครื่องลาดมีสัณฐานเป็นช่อดอกไม้ เครื่องลาดยัดนุ่น เครื่องลาดขนแกะวิจิตรงามไปด้วยรูปสัตว์ร้าย มีเสือและสีหะเป็นต้น เครื่องลาดมีขนตั้งชั้น เครื่องลาดมีขนแกะข้างเดียว เครื่องลาดทองและเงินแกมไหม (โหมด ตาด) เครื่องลาดไหมขลิบทองและเงิน เครื่องลาดขนแกะจุนางฟ้อนได้ ๑๖ คน เครื่องลาดหลังช้าง เครื่องลาดหลังม้า เครื่องลาดในรถ เครื่องลาดทำด้วยหนังสัตว์อันมีขนอ่อนนุ่ม เครื่องลาดอย่างดีทำด้วยหนังชะมด เครื่องลาดมีเพดาน เครื่องลาดมีหมอนข้าง พระโคดมย่อมจะได้เครื่องอย่างนี้โดยไม่ยาก ไม่ลำบากเป็นแน่ไฉนพระโคดมมาประทับอยู่ในที่เช่นนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนพราหมณ์ เตียงตั่งอันสูงใหญ่ จนถึงเครื่องลาดมีหมอนข้าง ตามที่

กล่าวนั้น บรรพชิตหาได้ยากและที่ได้แล้วก็ไม่ควรใช้สอย ดูก่อนพราหมณ์ แต่ที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ ๓ ชนิด ทุกวันนี้เราได้ตามปรารถนา ได้โดยไม่ยากไม่ลำบาก ที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ ๓ ชนิด คือ ที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่อันเป็นของทิพย์ ๑ ที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่อันเป็นของพรหม ๑ ที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่อันเป็นของพระอริยะ ๑ ทั้ง ๓ ชนิด เราได้ตามปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก

พราหมณ์วัจฉโคตร จึงมีความสงสัยว่า อาสนะทิพย์ อาสนะพรหม และอาสนะของพระอริยะ เป็นอย่างไร จะสูงใหญ่วิจิตรอย่างไร จึงกราบทูลถามทีละอย่างว่า อาสนะอันสูงใหญ่อันเป็นของทิพย์เป็นไฉน

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ เราอาศัยบ้านหรือนิคมแห่งใดในโลกนี้อยู่ เวลาเช้าเราครองผ้าแล้วถือบาตร เข้าไปบิณฑบาตยังบ้าน หรือนิคมแห่งนั้นแหละ เวลาหลังอาหารกลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปยังชายป่า กวาดหญ้าหรือใบไม้ที่มี ณ ที่นั้นเป็นกองแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เราสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม เข้าปฐมฌาน มีวิตก วิจาร มีปีติ และสุขเกิดแต่วิเวก (ความสงัดจากกามจากอกุศลธรรม) อยู่ เข้าทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร เพราะวิตกวิจารสงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เราเป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป เข้าตติยฌาน ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้วางเฉย

มีสติอยู่เป็นสุข เราเข้าจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุข ละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสได้ก่อน มีแต่อุเบกขา เป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ ดูก่อนพราหมณ์ ถ้าเราผู้เป็นเช่นนี้ เดินจงกรมอยู่ ที่เดินจงกรมของเราในสมัยนั้น ชื่อว่าเป็นทิพย์ ถ้าเราผู้เป็นเช่นนี้ยืนอยู่ ที่ยืนของเราในสมัยนั้นชื่อว่าเป็นทิพย์ ถ้าเราผู้เป็นเช่นนี้นั่งอยู่ ที่นั่งของเราในสมัยนั้น ชื่อว่าเป็นทิพย์ ถ้าเราผู้เป็นเช่นนี้สำเร็จการนอน ที่นอนของเราในสมัยนั้น ชื่อว่าเป็นทิพย์ อาสนะที่นั่งนอนทั้งหลายอันเป็นทิพย์เราได้ตามปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบากอย่างนี้แล.

พราหมณ์กราบทูลว่า น่าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว เพราะคนอื่นใครเล่า ยกเว้นพระโคดมเสีย จักได้ที่นั่งที่นอนทิพย์เห็นปานนี้ ก็แลที่ท่านพระโคดมตรัสว่า ที่นั่งที่นอนสูงใหญ่อันเป็นของพรหม อันพระโคดมได้ตามปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบากนั้น เป็นไฉน ?

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ เราอาศัยบ้าน หรือนิคมแห่งใดในโลกนี้อยู่ ในเวลาเช้าเราเข้าไปบิณฑบาตยังบ้านหรือนิคมนั้นแหละ เวลาหลังอาหารกลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปยังชายป่า กวาดหญ้าหรือใบไม้ที่มีอยู่ ณ ที่นั้น เข้าเป็นกองแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า มีใจประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วทุกเหล่าสัตว์ ในที่ทุกสถาน ด้วยใจอันประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาอันไพบูลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หา

ประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ ดูก่อนพราหมณ์ ถ้าเราผู้เป็นเช่นนี้ เดินจงกรมอยู่ ที่เดินจงกรมของเราในสมัยนั้น ชื่อว่าเป็นของพรหม ถ้าเรายืน ที่ยืนของเราในสมัยนั้น ชื่อว่า เป็นของพรหม ถ้าเรานั่ง ที่นั่งของเราในสมัยนั้นชื่อว่าเป็นของพรหม ถ้าเราสำเร็จการนอน ที่นอนของเราในสมัยนั้น ก็ชื่อว่าเป็นที่นอนของพรหม ดูก่อนพราหมณ์ ที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่อันเป็นของพรหม เราได้ตามปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบากอย่างนี้แล.

พราหมณ์กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ น่าอัศจรรย์ สิ่งไม่เคยมีมาแล้ว ยกเว้นพระโคดมเสีย คนอื่นใครเล่าจักได้ที่นั่งที่นอนอันเป็นของพรหมเห็นปานนี้ ตามปรารถนา โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ก็ที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ อันเป็นของพระอริยะที่พระโคดมได้ตามปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบากนั้น เป็นไฉน?

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบโดยความว่า ดูก่อนพราหมณ์ เราอาศัยบ้านหรือนิคมแห่งใดอยู่ เวลาเช้า เราเข้าไปบิณฑบาตแล้ว หลังอาหาร เข้าไปยังชายป่า กวาดหญ้าหรือใบไม้เข้าเป็นกองแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เรารู้ชัด อย่างนี้ว่า ราคะ โทสะ โมหะ เราละได้ขาดแล้ว ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ดูก่อนพราหมณ์ ถ้าเราผู้เป็นเช่นนี้ เดินจงกรมอยู่ ที่เดินจงกรมของเราในสมัยนั้น ชื่อว่าเป็นของพระอริยะ ถ้าเราผู้เป็นเช่นนี้ยืนอยู่ ที่ยืนของเราในสมัยนั้น ชื่อว่าที่ยืนเป็นของพระอริยะ ถ้าเราผู้เป็นเช่นนี้นั่งอยู่ ที่นั่ง

ของเราในสมัยนั้น ชื่อว่าที่นั่งเป็นของพระอริยะ ถ้าเราผู้เป็นเช่นนี้ สำเร็จการนอน ที่นอนของเราในสมัยนั้น ชื่อว่าที่นอนเป็นของพระอริยะ ดูก่อนพราหมณ์ ที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ที่เป็นของพระอริยะ อันเราได้ตามปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก อย่างนี้แล.

พราหมณ์กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ น่าอัศจรรย์ไม่เคยมีมาแล้ว เพราะว่ายกเว้นพระสมณโคดมเสีย คนอื่นใครเล่า จักได้ที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ อันเป็นของพระอริยะเห็นปานนี้ ต่อแต่นี้ พราหมณ์ก็ประกาศความเลื่อมใสในพระธรรมเทศนา แล้วพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหมดที่ประชุมพร้อมกันอยู่ในที่นั้น ก็แสดงตนเป็นอุบาสก ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่ง จนตลอดชีวิต.

ความนอกบท

ในเวนาคสูตรนี้ เมื่อถือเอาแต่ใจความก็จะได้ทราบถึงพระฉวี-วรรณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ชาวบ้านเวนาคปุระกล่าวชมว่า มีพระฉวีวรรณผ่องใสบริสุทธิ์ผุดผ่อง เปรียบเหมือนผลพุทราสุก ๑ เปรียบเหมือนผลตาลสุกที่หลุดจากขั้วใหม่ ๆ ๑ เปรียบเหมือนทองแท่งชมพูนุท ที่ช่างทองหลอมดีแล้ว บุให้ดีแล้ว วางไว้บนผ้ากัมพลเหลือง มีสีส่องแสงประกายยิ่งนัก ๑ เมื่อทราบจากผู้ที่เห็นพระองค์แล้วสรรเสริญเปรียบเทียบไว้ทั้ง ๓ อย่างนี้ ก็ทราบได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีพระฉวีวรรณผิวพระวรกายเหลือง (หรือที่เรียกกันว่าชนชาติผิวเหลือง)

ส่วนพุทธวิธีทรงฝึกเวไนยชน ในพระสูตรนี้ทรงแสดงถึงอาสนะที่นั่งที่นอนที่พราหมณ์ออกชื่อระบุนั้นว่า บรรพชิตหาได้ยาก และเมื่อได้แล้วก็ไม่ควรใช้สอย แล้วทรงแสดงอาสนะ ๓ อย่าง ที่จัดเป็นอาสนะสูงและใหญ่ คือ ทิพยอาสน์ ๑ พรหมอาสน์ ๑ อริยอาสน์ ๑ ที่พระองค์หาได้ตามปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบากเลย จนชาวบ้านเหล่านั้น เกิดสนใจอยากรู้ทิพยอาสน์เป็นอย่างไร พรหมอาสน์เป็นอย่างไร และอริยอาสน์เป็นอย่างไร เมื่อทรงทราบว่า ชาวบ้านเหล่านั้นสนใจฟัง โดยมีผู้กราบทูลถามแทนเพียงคนเดียว พระองค์จึงแสดงถึงทิพยอาสน์ก่อนว่า เมื่อพระองค์เข้าฌาน คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ที่เสด็จจงกรม ที่ประทับยืน ที่ประทับนั่ง

และที่บรรทม ล้วนแต่เป็นทิพยอาสน์ เมื่อพระองค์เจริญอัปปมัญญา หรือ พรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ในที่ใด และโดยพระอิริยาบถใดก็ตาม ที่นั้นก็ล้วนเป็นพรหมอาสน์ เมื่อพระองค์ทรงพิจารณาถึงกิเลสมี ราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น ที่ละได้แล้ว ถอนรากเสียแล้ว ทำไม่ให้เกิดมีขึ้นอีก ในที่ใด และด้วยอิริยาบถใด ที่นั้นก็เป็นอริยอาสน์ ฉะนั้นเพื่อจำง่าย ควรจำไว้ว่า ที่เดิน ที่ยืน ที่นั่ง ที่นอน ของผู้เข้ารูปฌาน ๔ จัดเป็นอาสนะทิพย์ ที่เดิน ยืน นั่ง นอน ของท่านผู้เจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา จัดเป็นอาสนะพรหม ที่เดิน ยืน นั่ง นอน ของท่านผู้เป็นพระอริยะ ละกิเลสได้เด็ดขาดแล้ว แม้จะละได้เพียงบางส่วน เมื่อพิจารณากิเลสที่ละได้แล้วนั้น ที่นั้นจัดเป็นอาสนะอริยะ ถ้าจะกล่าวนอกบทบาลีและอรรถกถา คือ กล่าวให้ต่ำลงมาถึงอาสนะของกัลยาณชนผู้ทำความดี ก็เป็นอาสนะดี เช่นให้ทานก็เรียกได้ว่า อาสนะทาน รักษาศีล ก็เรียกว่า อาสนะศีล เจริญภาวนาไหว้พระสวดมนต์ ก็เรียกว่า อาสนะภาวนา เพราะมีตัวอย่างมานานแล้ว คือ ที่พระภิกษุนั่งแสดงธรรม เรียกว่า ธรรมาสน์ ก็มาจากคำว่า ธรรมะอาสนะนั่นเอง

เมื่อจะถือความกลับกัน หรือตรงกันข้าม คือ ที่เดิน ยืน นั่ง นอน ของผู้ที่กำลังทำบาปก็น่าจะเรียกว่า ปาปาสนะ อาสนะบาป และแยกออกให้ละเอียดออกได้อีกตามลักษณะของบาปที่ทำนั้น เช่น ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ ดื่มน้ำเมา เป็นต้น ส่วนที่เดิน ยืน นั่ง นอน ของผู้ที่เล่นการพนัน ประพฤติอบายมุข ก็ควร

เรียกว่า อปายมุขาสนะ แยกให้ละเอียดออกไปได้อีกตามลักษณะของอบายมุขนั้น ๆ เช่น ที่นั่งของพวกเล่นไพ่ ก็เรียกว่า อาสนะไพ่ เป็นต้น นี้เป็นความนอกบาลี และนอกอรรถกถา

ข้อสำคัญในพระพุทธภาษิตที่แสดงอาสนะ ๓ อย่างนั้น ก็เพื่อน้อมใจของผู้ฟังให้เห็นแจ้งในพระคุณของพระองค์ และคุณของพระธรรมและคุณของพระสงฆ์ ผู้ที่ได้อาสนนะเช่นนั้น จะได้มีความเชื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้น ทั้งจะได้พยายามปฏิบัติธรรม เพื่อให้ได้อาสนะเช่นนั้นบ้าง จึงเป็นพุทธวิธีทรงฝึกเวไนยชนประการหนึ่ง.

พระธรรมเทศนาอัตตรักขณกถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

นครํ ยถา ปจฺจนฺตํ คุตฺตํ สนฺตรพาหิรํ
เอวํ โคเปถ อตฺตานํ ขโณ โว มา อุปจฺจคา.

บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนา เพื่อประดับปัญญาเพิ่มพูนสัมมาปฏิบัติแก่พุทธบริษัทเป็นลำดับไป

พระธรรมเทศนาตามพระบาลีที่ได้ยกไว้ในเบื้องต้นนี้ ทรงปรารภภิกษุอาคันตุกะมากรูปมาเฝ้าพระองค์ ณ พระเชตวันวิหาร ใกล้เมืองสาวัตถี ดังมีเรื่องเล่าว่า ภิกษุเหล่านั้นได้ไปจำพรรษาที่ปัจจันตชนบทแห่งหนึ่ง ในเดือนแรกแห่งพรรษา ก็ได้รับการอุปถัมภ์บำรุงจากพุทธบริษัทในที่นั้น ด้วยจตุปัจจัยเป็นอย่างดี ครั้นถึงเดือนกลางพรรษา พวกโจรได้กำเริบขึ้น เข้าปล้นเบียดเบียนทำร้ายชาวบ้าน และจับชาวบ้านไปเป็นเชลยก็มี พวกชาวบ้านหมู่นั้นก็ช่วยกันซ่อมแซมปรับปรุงปัจจันตนคร เพื่อป้องกันโจรผู้ร้ายที่จะเข้าปล้น จึงไม่มีโอกาสที่จะอุปถัมภ์บำรุงภิกษุเหล่านั้นให้อยู่ผาสุกได้ พวกเธอจึงเป็นอยู่อย่างลำบากฝืดเคืองในเดือนกลางและเดือนสุดท้ายแห่งพรรษา เมื่อออกพรรษาปวารณาแล้ว ได้มาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าที่พระเชตวันวิหาร เมื่อพระองค์ทรงกระทำปฏิสันถารซักถามทุกข์สุขของภิกษุเหล่านั้นตามพระพุทธจริยา พวกภิกษุเหล่านั้นจึงกราบทูลเรื่องราวที่ได้ประสบมา จนถึงเรื่องที่ชาวบ้าน

ได้ช่วยกันป้องกันรักษาปัจจันตนครด้วยวิธีต่างๆให้ทรงทราบทุกประการ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ช่างเถอะพวกเธออย่าได้คิดเลย ก็การที่จะอยู่ผาสุกสำราญตลอดกาลเนืองนิตย์นั้นหาได้ยากนัก ชาวบ้านเหล่านั้นเขาป้องกันรักษาปัจจันตนคร ฉันใด พวกเธอก็จงรักษาคุ้มครองป้องกันตน ฉันนั้น แล้วจึงตรัสเป็นพระพุทธวจน-ประพันธ์ ว่า **นครํ ยถา ปจฺจนฺตํ** เป็นอาทิ ซึ่งแปลโดยใจความว่า ปัจจันตนครอันชนทั้งหลายคุ้มครองแล้วทั้งภายในและภายนอก ฉันใด พวกเธอจงคุ้มครองตน ฉันนั้น ขณะอย่าได้ล่วงเลยพวกเธอทั้งหลายไปเสียดังนี้ พระพุทธภาษิตนี้ ทรงยกเรื่องการกระทำที่ละม้ายคล้ายคลึง ซึ่งผู้ฟังได้ประสบมาแล้ว ขึ้นเป็นข้อเปรียบเทียบการปฏิบัติธรรมะโดยวิธีอุปมา ก็การป้องกันรักษานครชายแดน ซึ่งถูกศัตรูผู้ร้ายเบียดเบียน ชาวบ้านผู้อาศัยจึงได้พร้อมใจกันป้องกันรักษา ด้วยการก่อสร้างเครื่องป้องกัน และระมัดระวังทั้งภายในและภายนอกอย่างแข็งแรง ศัตรูโจรผู้ร้ายเบียดเบียนไม่ได้ ชาวบ้านจึงอยู่กันได้อย่างสงบสุข พระองค์ครั้นทรงยกขึ้นเป็นอุปมาแล้ว ทรงแนะนำให้ภิกษุเหล่านั้นรักษาตนให้ปลอดภัยเหมือนอย่างนั้น และทรงเตือนไม่ให้ประมาทในการปฏิบัติด้วยพระดำรัสว่า ขณะอย่าได้ล่วงเลยพวกเธอทั้งหลายไปเสียดังนี้ พระภิกษุเหล่านั้นได้เห็นการป้องกันปัจจันตนครมาเป็นอย่างดีว่า พวกชาวบ้านเขาอาศัยความพร้อมเพรียงกัน ที่เรียกว่าสามัคคี ๑ มีความหมั่นขยันไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบากในการก่อสร้างเครื่องป้องกันคอยระมัดระวังไม่เห็นแก่หลับนอน คือ มีความ

เพียร ๑ มีความกล้าหาญในการที่จะต่อสู้ขับไล่โจรผู้ร้าย ๑ ชาวบ้านผู้ป้องกันรักษาปัจจันตนคร ประกอบพร้อมด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการนี้ จึงบรรลุผล คือ ความสงบสุข ไม่ถูกรบกวนเบียดเบียนจากศัตรูโจรผู้ร้ายโดยประการใด พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสสอนให้รักษาตนโดยประการนั้น เมื่อคิดเห็นอย่างนี้ ก็นำคุณธรรม คือ ความสามัคคีพร้อมเพรียงแห่งธรรมะ ทั้งศีล สมาธิและปัญญา อันเป็นองค์มรรค และความเพียร ความกล้าหาญร่าเริงในสัมมาปฏิบัติ ไม่ปล่อยให้ขณะ คือ กาลเวลาที่ได้พบพระพุทธศาสนาล่วงเลยไป จนได้สำรวมใจให้มีกำลังปฏิบัติธรรมะ จนได้สำเร็จพระอรหัตผลทุกองค์ ในเวลาจบพระธรรมเทศนาด้วยประการฉะนี้.

บัดนี้ จะได้พรรณนาเนื้อความ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติป้องกันรักษาตนเป็นลำดับไป คำว่าตนนี้มีได้โดยสมมติ ได้แก่รูปธรรมนาม-ธรรม ที่ประชุมกันเข้าเป็นอัตตภาพร่างกายและจิตใจ ตนภายนอกได้แก่ร่างกาย ตนภายในได้แก่จิตใจ หรือตนภายนอกที่ควรคุ้มครองรักษา คือกายกับวาจา ตนภายในคือจิต ก็ตนภายนอก คือร่างกายนั้นควรรักษาอย่างไร ข้อนี้ได้แก่การรู้จักรักษาตัวให้ห่างไกลจากโรคภัยไข้เจ็บ รู้จักบำบัดบริหารร่างกายให้ถูกหลักอนามัย ดังที่ทราบกันทั่วไปแล้ว ส่วนตนภายนอกคือกายกับวาจา ซึ่งได้แก่การกระทำทางกาย การพูดทางวาจา ควรระวังรักษาป้องกันไม่ให้เป็นไปในทางเป็นทุกข์เป็นโทษ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น ทั้งชาตินี้ ชาติหน้า ควรรักษาด้วยการสำรวมระวังไม่ให้การกระทำเป็นไปในทางผิด ไม่ให้คำพูดเป็นไปในทางที่ผิด

โดยยึดหลักกรรมบถที่เป็นอกุศลเป็นทางผิดกรรมบถที่เป็นกุศลเป็นทาง ถูก ก็กรรมบถนั้น ที่เป็นกายกรรมฝ่ายอกุศลก็มี ๓ ฝ่ายกุศลก็มี ๓ คือฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม เป็นฝ่ายอกุศลทางผิด เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากลักทรัพย์ เว้นจากประพฤติผิดในกาม เป็นฝ่ายกุศลทางถูก ในคำพูดที่เรียกว่าวจีกรรมมีอยู่ ๔ คือ ฝ่ายอกุศลก็มี ๔ ฝ่ายกุศลก็มี ๔ เช่นเดียวกัน คือพูดเท็จ พูดส่อเสียดยุยงพูดคำหยาบด่าว่าเสียดสี พูดเพ้อเจ้อไร้ประโยชน์ เป็นฝ่ายอกุศลทางผิด เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียดยุงยงเขาให้แตกกัน เว้นจากพูดคำหยาบด่าว่าเสียดสีคนอื่น เว้นจากพูดคำเพ้อเจ้อไร้ประโยชน์ นี้เป็นฝ่ายกุศลทางถูก ก็การป้องกันรักษาตนภายนอก คือ กายกับวาจานี้ต้องระวังรักษาให้เป็นไปในทางที่ถูกที่เป็นฝ่ายกุศล โดยย่อก็คือให้เป็นไปตามหลักศีล ๕ ประการ คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มของเมา ได้ชื่อว่าเว้นจากเวรจากภัยได้ จึงชื่อว่ารักษาคุ้มครองตนให้พ้นจากเวรภัยที่จะพึงเกิดทางกายและทางวาจาได้ ส่วนมโนกรรมซึ่งจัดเป็นตนภายใน ที่จัดเป็นกรรมสามารถให้วิบากคือผลนั้นก็มี ๓ ประการ ฝ่ายอกุศลคือทางผิดก็มี ๓ คือ คิดเพ่งเล็งอยากได้ของ ๆ ผู้อื่น พยาบาทปองร้ายผู้อื่น เห็นผิดจากคลองธรรม นี้เป็นมโนกรรมฝ่ายอกุศลให้ผลเป็นทุกข์เป็นทางผิด ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของ ๆ ผู้อื่น ไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่น เห็นชอบตามคลองธรรม นี้เป็นมโนกรรมฝ่ายกุศล ให้ผลเป็นสุขเป็นทางถูก ก็มโนกรรมนี้ ถึงแม้จะเป็นกรรม ก็จัดเข้าประเภทตนภายใน ควร

คุ้มครองป้องกันไม่ให้มโนกรรม คือ ความนึกคิดทางใจเป็นไปในทางที่ผิด ดังพรรณนามานี้ ได้ชื่อว่าคุ้มครองตน ไม่ให้ดำเนินไปในทางแห่งกรรมที่มีวิบาก คือ ผลเป็นทุกข์ด้วยกายวาจา และใจ กายวาจาและใจที่เว้นจากอกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ คือ กายกรรม ๓ วจีกรรม ๔ มโนกรรม ๓ เหล่านี้ เป็นกายวาจาและใจ ที่คุ้มครองรักษาไว้ดีแล้ว ไม่ก่อโทษ ไม่สร้างทุกข์ให้แก่ตนและผู้อื่น ทั้งไม่สร้างทุคติไว้เพื่อตนในภพหน้าด้วย แต่การคุ้มครองตนในกรรมบถ ซึ่งมีมโนกรรม ๓ อย่างอยู่ด้วยก็จริง หาได้ชื่อว่าคุ้มครองตนภายใน คือ จิตอย่างเต็มที่ไม่ เป็นแต่ได้คุ้มครอง ส่วนที่หยาบที่จัดว่าเป็นกรรมเท่านั้น เพราะฉะนั้นผู้ปฏิบัติต้องพยายามคุ้มครองจิตของตนให้ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น และพิจารณาให้รู้ว่าอะไรที่เป็นข้าศึกของจิต และจิตนั้นจะเศร้าหมองด้วยอะไร สิ่งนั้นเข้ามาสู่จิตได้อย่างไรเสียก่อนแล้ว การคุ้มครองป้องกันจึงจะเป็นไปเพื่อประโยชน์และได้ผลคือความสุขใจ ก็ธรรมชาติที่เป็นข้าศึกเบียดเบียนจิตให้เศร้าหมองนั้น ได้แก่กิเลส และกิเลสเกิดขึ้นได้อย่างไรนั้น ข้อนี้ถ้าถือตามอรรถาธิบายของพระอรรถกถาจารย์ ที่ท่านอธิบายชี้แจงเรื่องคุ้มครองตนไว้ว่า ให้ตั้งสติไว้ให้มั่นคงแล้วปิดกั้นประตูทั้ง ๖ อันเป็นทางเข้ามาแห่งกิเลส ด้วยสังวรคือความสำรวมระวัง ก็ประตูทั้ง ๖ นั้น ได้แก่อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อันเป็นประตูรับอารมณ์ทั้ง ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธัมมารมณ์ อันเป็นที่อาศัยเข้ามาแห่งกิเลส เพราะกิเลสจะเกิดขึ้นทำจิตให้เศร้าหมองก็เพราะอารมณ์ทั้ง ๖ นี้เอง เพราะอารมณ์เหล่านี้ ถ้าเป็นฝ่าย

อิฏฐารมณ์ อารมณ์ที่น่าปรารถนารักใคร่พอใจ กิเลสฝ่ายราคะ โลภะ ก็เกิดขึ้น ทำใจให้รักใคร่อยากได้ชอบใจในสิ่งนั้น ถ้าอารมณ์นั้นเป็น อนิฏฐารมณ์ คือ อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ กิเลสฝ่าย ปฏิฆะ โทสะ ก็เกิดขึ้น ทำใจให้ขัดเคืองชิงชังในสิ่งนั้น กิเลสเหล่านี้ ล้วนทำจิตให้เศร้าหมองทั้งสิ้น ฉะนั้น ควรระวังรักษาด้วยการตั้งสติ ไว้เป็นนายประตู คอยรักษาตรวจตราให้รู้จักอารมณ์ว่าดีไม่ดีอย่างไร แล้วใช้สังวรระวังไม่ให้จิตไปเกิดยินดีต่ออิฏฐารมณ์ ไม่ให้ยินร้ายต่อ อนิฏฐารมณ์ และให้วางเฉยต่ออารมณ์ที่เป็นกลาง ๆ กิเลสก็เกิดขึ้น ครอบงำจิตไม่ได้ เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ จิตก็จะผ่องใส ไม่มีความเศร้า หมอง เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้ว กรรมที่ทำที่พูดที่คิด อันอยู่ภายใต้อำนาจ ของจิตนั้น ก็จะเป็นกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่เป็นกุศลกรรมบถ ถ้าการสำรวมระวังจิตนั้น เป็นไปอย่างที่เรียกว่าสมุจเฉทปหาน เข้าขั้น โลกุตรธรรม จิตก็จะบริสุทธิ์ ตามสามารถแห่งการปฏิบัติในขั้นนั้น ๆ เมื่อปฏิบัติดังพรรณนามานี้ ได้ชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครองตนได้ เหมือนกับ บุคคลคุ้มครองป้องกันปัจจันตนคร ฉะนั้น เมื่อปฏิบัติคุ้มครองตนตั้งแต่ ขั้นศีล ขั้นกรรมบถ จนถึงทำจิตให้บริสุทธิ์ด้วยสมาธิและปัญญา ดังนี้ ชื่อว่าได้คุ้มครองตนตามพระพุทธภาษิต ที่ตรัสเตือนให้รักษาคุ้มครอง ตน ทำตนให้มีค่ามีประโยชน์ ทั้งไม่ปล่อยให้ขณะเวลาล่วงเลยไปเสีย เปล่า ก็เท่ากับปฏิบัติตามพระพุทธภาษิตตอนท้าย ที่ตรัสเตือนไว้ว่า ขโณ โว มา อุปจฺจคา ขณะอย่าได้ล่วงเลยท่านทั้งหลายไปเสีย ดังนี้ คำว่าขณะนั้น พระอรรถกถาจารย์ อธิบายว่า ได้แก่ขณะที่เกิดมาพบ

พระพุทธศาสนา ขณะที่ตนเป็นสัมมาทิฏฐิ และขณะที่ตนมีอายตนะพร้อมพรั่งบริบูรณ์ ไม่ปล่อยให้ขณะที่ได้ยากนี้ล่วงเลยไปเสียเปล่า เพราะว่าขณะเหล่านี้อันจะพึงได้โดยยาก ด้วยว่าบางคราวเกิดมาเป็นมนุษย์ในกาลที่พระพุทธเจ้าไม่ได้อุบัติในโลก บางครั้งเกิดมาเป็นมนุษย์พบพระ-พุทธศาสนา แต่ตนเกิดในสกุลเป็นมิจฉาทิฏฐิ และตนเองก็เป็นมิจฉา-ทิฏฐิ หรือบางคราวเกิดเป็นมนุษย์ พบพระพุทธศาสนาเป็นสัมมาทิฏฐิ แต่พอเริ่มจะปฏิบัติ อายตนะ เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่สมประกอบวิกลวิการไปเสียดังนี้ก็มี ฉะนั้น ท่านจึงได้กล่าวว่า ขณะที่จะพร้อมพรั่งครบถ้วนนั้นจะพึงได้โดยยาก เมื่อได้ของที่ได้ยากมาแล้ว ก็ไม่ควรปล่อยให้ล่วงเลยไปเสียเปล่า โดยไม่ได้ประโยชน์ในสิ่งที่ได้มา โดยยากนั้นไม่ควรเลย เพราะฉะนั้นเมื่อพุทธบริษัทได้สดับพระธรรมเทศนาที่แสดงมา อันว่าด้วยพระพุทธภาษิตที่ตรัสเตือนให้คุ้มครองป้องกันตนและรู้จักใช้ขณะเวลาให้เป็นประโยชน์ ก็ควรที่จะพิจารณาตนเองว่าเราได้ปฏิบัติตามพระพุทธองค์อย่างไรบ้าง คือ ได้รักษาตนไว้ในศีลในกุศลกรรมบถ หรือในสมาธิปัญญาได้หรือไม่ ถ้ายังไม่ได้คุ้มครองตนไว้ในศีล หรือกุศลกรรมบถเป็นต้นนั้น ก็ควรคิดให้รอบคอบว่าขณะที่เราได้อัตภาพมาเป็นมนุษย์ พบพระพุทธศาสนา และยังมีอายตนะสมบูรณ์ และเรามีเครื่องกระทำความดีอยู่ครบถ้วน คือ เรามีกาย มีวาจา และมีใจ สามารถในอันรักษาศีล รักษากุศลกรรมบถและเจริญอบรม สมาธิปัญญาได้นี้ ไม่ควรที่จะให้ขณะเช่นนี้ล่วงเลยไปควรประกอบตนไว้ในคุณธรรมที่จะทำตนให้ถึงความสุขนั้น ๆ เพราะ

ท่านผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ประกอบคุ้มครองตนไว้ในคุณธรรม คือ ศีล สมาธิ และปัญญาได้นั้น ท่านก็มีกาย มีวาจา และมีใจ เป็นอุปกรณ์เครื่องปฏิบัติเช่นเดียวกับเรา แต่เพราะท่านไม่ปล่อยให้ขณะที่ได้มาโดยยากนี้ล่วงเลยไป ท่านจึงได้ประสบพบความสุขแล้ว เมื่อระลึกถึงท่านผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีพระอริยสงฆ์ เป็นต้น มาเป็นอุทาหรณ์แห่งการปฏิบัติคุ้มครองตนฉะนี้แล้ว ก็พึงคุ้มครองตนไว้ในคุณธรรม อย่างน้อยก็ให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ ในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ซึ่งเป็นทางแห่งกรรมดี เว้นเสียซึ่งทางแห่งกรรมไม่ดี ที่มีผลเป็นทุกข์ ก็จะได้รับวิบากคือผลอันเป็นสุข ทั้งภพนี้และภพหน้า ทั้งจะได้เป็นบารมีธรรมนำให้ถึงปรมัตถประโยชน์สืบไป ดังนัยที่ได้แสดงมา ด้วยประการฉะนี้.

พระธรรมเทศนา แสดงถึงพระพุทธภาษิตที่ทรงสั่งสอนให้รักษาตนให้พ้นภัยจากข้าศึก คือ ความชั่วซึ่งเปรียบเหมือนการรักษานครที่อยู่ปลายแดนให้ปลอดภัยจากข้าศึกที่มารุกราน นับเป็นพุทธวิธีทรงฝึกเวไนยชนประการหนึ่ง.

พระธรรมเทศนาวนกถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

วนํ ฉินฺทถ มา รุกฺขํ   วนโต ชายเต ภยํ
เฉตฺวา วนํ วนฏฺจญฺจ   นิพฺพนา โหถ ภิกฺขโวติ.

บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนาในวนกถา เพื่อประดับปัญญาบารมี อบรมสัมมาปฏิบัติแก่พุทธบริษัทเป็นลำดับไป

ดำเนินความตามพระพุทธภาษิตที่ได้ยกไว้ในเบื้องต้นนั้นว่า วนํ ฉินฺทถ มา รุกฺขํ เป็นอาทิ ซึ่งแปลโดยใจความว่า ท่านทั้งหลายจงตัดป่า แต่อย่าตัดต้นไม้ เพราะภัยย่อมเกิดแต่ป่า ท่านทั้งหลายตัดป่าและสิ่งที่ตั้งอยู่ในป่าได้แล้ว เป็นผู้ไม่มีป่าอยู่เถิดดังนี้ พระพุทธภาษิตนี้ ทรงปรารภภิกษุหมู่หนึ่งซึ่งบวชเมื่อแก่ ไม่สามารถศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติให้ชำนาญได้ มักอยู่ร่วมกันสนทนาปราศรัยกัน เพราะครั้งเป็นคฤหัสถ์ได้เคยเป็นสหายกันมา และเป็นผู้มั่งคั่ง ทั้งมีสัทธาในพระพุทธศาสนาบำเพ็ญกุศลร่วมกันมาเสมอ ต่อมาเห็นว่า ชีวิตเป็นคฤหัสถ์นั้นเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ จึงได้ชักชวนกันออกบวช เมื่อได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว ก็ไม่สามารถจะแยกกันอยู่ได้ แม้จะไปบิณฑบาตก็ไปด้วยกัน และโดยมากไปรับบิณฑบาตที่บ้านเดิมของตนเป็นประจำ ต่อมาหญิงภรรยาเก่าของภิกษุรูปหนึ่ง ในบรรดาภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ผู้ซึ่งทำอาหารถวายเป็นนิตย์ด้วยฝีมืออันประณีต

ได้ถึงแก่กรรมลง ภิกษุเหล่านั้นก็มีความเศร้าโศกคร่ำครวญต่าง ๆ จนภิกษุทั้งหลายทราบความแล้ว กล่าวกันในโรงธรรมสภา พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาได้ตรัสถาม เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลรับว่าเศร้า-โศกจริงแล้ว พระองค์จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอาศัยป่าจึงได้รับทุกข์มามากแล้ว จงตัดป่าถางป่าเสียเถิด ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถาดังที่ได้ยกไว้เบื้องต้นนั้น

ก็ในพระธรรมเทศนานี้ คำว่าป่า เป็นคำอุปมาที่พระองค์ทรงแสดงให้พุทธบริษัทใช้ความคิดเทียบเคียงสิ่งที่เป็นภัยมีภัย ที่มีในตนอันมิใช่ป่า เพราะการตัดป่าถางป่าไม้นั้น พระองค์ทรงห้ามไว้ในพระวินัยแล้ว และทรงห้ามด้วยพระพุทธภาษิตนี้อีกว่า มา รุกฺขํ แต่อย่าตัดต้นไม้ดังนี้ ฉะนั้น คำว่าป่าในที่นี้ ก็คือกิเลสที่รกชัฏอยู่ ณ ภายในนั้นเอง เมื่อพุทธบริษัทฟังพระธรรมเทศนาที่มีข้ออุปมา และคิดข้ออุปไมยเข้าใจแจ่มแจ้งด้วยปัญญาของตน ตนก็มีความชื่นชมยินดีว่า ตนสามารถเข้าใจในอรรถแห่งพระพุทธภาษิตที่ย่อได้ ก็ตั้งใจปฏิบัติตามด้วยความเลื่อมใส จนได้สำเร็จมรรคผล แม้ภิกษุผู้เศร้าโศกเหล่านั้นก็บรรลุพระโสดาบัตติผลทุกรูป

ก็แลพระธรรมเทศนาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงนั้น พระองค์ทรงทราบอัธยาศัยของผู้ฟัง ซึ่งบางพวกก็ต้องแสดงด้วยอุปมาจึงจะเข้าใจ บางพวกก็ทรงแสดงแต่เพียงเนื้อธรรมล้วน ๆ ก็เข้าใจได้ดี และบางคราวพระองค์ทรงแสดงธรรม ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้ฟังต้องใช้ปัญญาคิดเทียบเคียงด้วยตนเอง เช่น ครั้งหนึ่งประทับอยู่ในพระวิหาร ก็ทรงเตือนให้

ภิกษุทั้งหลายวิดน้ำเรือ ซึ่งเรือก็ไม่มีในที่นั้นและไม่มีน้ำ เพียงเท่านี้ผู้ฟังก็อาจเข้าใจถือเอาเนื้อความว่า เรือนั้นไม่ใช่อื่นคืออัตภาพ น้ำที่จะต้องวิดนั้น ก็คงเป็นอกุศลธรรม อกุศลวิตก คำว่าวิดก็คือพยายามละเสีย เมื่อเข้าใจดังนี้แล้ว รับปฏิบัติตามด้วยความชื่นชมยินดี จึงได้สำเร็จผลตามควรแก่การปฏิบัตินั้น ๆ

กิเลสบาปธรรมที่เกิดขึ้น ณ ภายในนั้น เป็นธรรมชาติให้ผลเป็นทุกข์อันน่ากลัว พระองค์ทรงแสดงเทียบด้วยสภาพหรือวัตถุสถานที่น่ากลัวและมีภัย เช่นทรงเปรียบด้วยห้วงน้ำวน เพราะทำให้หมู่สัตว์ล่มจมอยู่ในกองทุกข์บ้าง ทรงเปรียบด้วยไฟอันเป็นของร้อนเพราะเผาจิตใจสรรพสัตว์ให้เร่าร้อนบ้าง ทรงเปรียบด้วยป่ารก เพราะเป็นที่เกิดแห่งภัยอันตรายอันน่ากลัวต่าง ๆ บ้าง เช่นในพระธรรมเทศนานี้ ทรงเตือนให้ตัดให้ถางป่า แต่ไม่ได้ตรัสถึงวิธีตัดวิธีถางนั้นว่าควรทำอย่างไร แต่ผู้ฟังก็อนุมานได้ว่า ตัดก็คือทำให้ขาดให้เตียน ซึ่งได้แก่การละกิเลสที่รกชัฏอยู่ให้หมดสิ้นไปนั่นเอง ก็กิเลสที่รกชัฏเป็นป่านั้นคืออะไรบ้าง ข้อนี้พึงสันนิษฐานตามเรื่องที่เกิดขึ้น จนเป็นเหตุให้ได้ตรัสพระพุทธ-ภาษิตนี้ คือ ภิกษุบวชเมื่อแก่หลายรูป เศร้าโศกเพราะปรารภความตายของหญิงผู้หนึ่ง ซึ่งมีอุปการะแก่พวกเธอมาก เมื่อความตายมาพรากผู้มีอุปการะนั้นไปเสีย จึงได้เศร้าโศกเสียใจดังนี้ แล้วคิดหาเหตุว่าอะไรเป็นเหตุให้เกิดความโศกในเรื่องนี้ ก็พอถือเอาความได้ ตามพระพุทธภาษิตที่ว่า เปมโต ชายเต โสโก ความโศกย่อมเกิดจากความรัก ปิยโต ชายเต โสโก ความโศกย่อมเกิดจากของรัก ดังนี้

เป็นต้น และวิปโยคทุกข์ ทุกข์เพราะพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ย่อมเกิดจากความกังวลห่วงใย ความยึดถือเป็นต้น รวมความว่า ทุกข์เหล่านี้เกิดมาจากกิเลสที่เป็นป่าอันเป็นสิ่งที่รกอยู่ในจิตใจอันมีมูลมาจาก โลภะ โทสะ โมหะ นั่นเอง และ โลภะ โทสะ โมหะ นี้ ก็รวมลงในสิ่งที่รกชัฏทั้งภายในและภายนอก คือ ตัณหา ความทะเยอทะยานดิ้นรนแห่งจิต ได้ในหลักภาษิตที่เป็นข้อปัญหาของเทวบุตรมาทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า อนฺโต ชฏา พหิ ชฏา ชฏาย ชฏิตา ปชา เป็นต้น แปลความว่า ตัณหาอันรกชัฏในภายในและภายนอก ประชาสัตว์ถูกตัณหารกชัฏนั้นทำให้รกชัฏแล้ว ข้าแต่พระโคตมะ ข้าพระองค์ขอถามพระองค์ว่า ใครจะพึงสาง คือ ถางสิ่งที่รกชัฏนั้น ดังนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

สีเล ปติฏฺฐาย นโร สปญฺโญ จิตฺตํ ปญฺญญฺจ ภาวยํ
อาตาปี นิปโก ภิกฺขุ โส อิมํ วิชฏเย ชฏํ

ภิกษุเป็นคนมีปัญญา ตั้งอยู่ในศีล อบรมจิตตสิกขา และปัญญาสิกขา เป็นผู้มีความเพียรมีความรู้รักษาตัวนั้นจะพึงสางคือแผ้วถางตัณหาที่รกชัฏนี้ได้ดังนี้ ปัญหาและพระพุทธดำรัสตอบนี้ พระพุทธโฆษาจารย์ยกขึ้นเป็นกระทู้ในการรจนาปกรณ์วิเศษ ชื่อวิสุทธิมรรค ซึ่งเป็นหลักแนะนำข้อปฏิบัติ เรื่องศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นเครื่องถางสิ่งที่รกชัฏ คือกิเลส อันรวมเรียกลงในชื่อเดียวว่าตัณหา อย่างสมบูรณ์พร้อมพรั่งในปกรณ์นั้น

เพราะฉะนั้นจึงถือใจความตามพระธรรมเทศนานี้ได้ว่า ป่าได้แก่

กิเลส ส่วนใหญ่ ๆ คือ โลภะ โทสะ โมหะ ตัณหา สิ่งที่ตั้งอยู่ในป่าได้แก่กิเลสที่เป็นบริวาร ซึ่งเป็นกิเลสส่วนน้อย ๆ ก็แลกิเลสใหญ่น้อยเหล่านี้ เมื่อจะแบ่งออกตามกำลังรกมากรกน้อยหรือหนักเบา ก็แบ่งได้ ๓ ประเภท คือ อย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด อย่างหยาบนั้นแสดงออกมาภายนอก ทางกาย ทางวาจา ก่อกรรมทำบาปทำเวรสร้างโทษก่อทุกข์ให้ทั้งตนและผู้อื่น เปรียบเหมือนป่าที่มีสัตว์ร้ายชุกชุมและมีโจรผู้ร้ายซ่องสุมอยู่ คอยทำอันตรายแก่ผู้ที่ผ่านเข้าไปในป่านั้น ทำให้เป็นป่าที่เต็มไปด้วยภัยอันตราย อย่างกลางมีภัยน้อยลงไปกว่านั้น กลุ้มรุมอยู่ในภายในไม่ได้แสดงออกมาทางกายทางวาจา แต่ทำจิตของบุคคลให้กลัดกลุ้มเร่าร้อนสุมอยู่ข้างใน เหมือนกับป่าที่รกชัฏ มีสัตว์ดุร้ายอยู่บ้างแต่ก็ไม่มากนัก แต่ด้วยความรกชัฏนั้นจึงทำให้เป็นสถานที่อันน่าหวาดกลัว แก่ผู้ที่ผ่านเข้าไปในป่านั้น อย่างละเอียดมีโทษน้อยมีภัยน้อย แต่เป็นกิเลสที่ละได้ยาก เมื่อยังมีอยู่ก็ทำให้สัตว์วนว่ายตายเกิดอยู่ร่ำไป เปรียบเหมือนป่าที่กันดาร ผู้เดินทางย่อมจะได้รับความลำบากทุรกันดารยิ่งนัก ก็แลเมื่อกิเลสอย่างละเอียดยังมีเป็นอนุสัยนอนนิ่งอยู่ เมื่อได้อารมณ์มากระทบก็ฟุ้งขึ้น เป็นอย่างกลางเป็นปริยุฏฐานะ กลุ้มรุมก่อกวนให้เดือดร้อน และอย่างกลางนั้นเมื่อแรงขึ้นก็จะแสดงออกเป็นวีติกกมะ อย่างหยาบแสดงออกมาภายนอกคือ ทางกาย ทางวาจา ประพฤติเป็นไปในทางทุจริต ที่ออกทางกายก็เป็นกายทุจริต ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม ออกทางวาจา ก็เป็นวจีทุจริต พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดวาจา

เหลวไหลไร้ประโยชน์ ล้วนแต่เป็นสิ่งก่อโทษก่อทุกข์ นำโทษนำทุกข์มาให้ทั้งนั้น แต่บางครั้งอารมณ์ที่มายั่วนั้นอ่อนกำลังลง กิเลสอย่างหยาบก็ลดลงเป็นอย่างกลางและลดลงเป็นอย่างละเอียด ถ้าบุคคลได้บำเพ็ญคุณธรรมหักห้ามไว้ได้ ก็ละเอียดลงประหนึ่งว่า ไม่มีกิเลส หรือหมดกิเลส แต่ที่จริงก็ยังเป็นอนุสัยอยู่ อาจฟุ้งขึ้นอีกได้เพราะอารมณ์ภายนอกมากระทบ เหมือนกับน้ำที่เป็นตะกอนตกจมอยู่เบื้องล่างน้ำก็จะใสสะอาด พอถูกเคลื่อนไหว หรือสิ่งมากระทบตะกอนนั้นก็จะฟุ้งขึ้น ทำให้น้ำขุ่นอีกได้ จิตใจที่มีกิเลสทั้ง ๓ ประการก็ฉันนั้น เมื่อรวมความว่าสิ่งที่รกเป็นป่า คือกิเลสดังนี้แล้ว ก็ควรตัดควรถางเสีย ก็การตัดการถางนั้น จะควรทำอย่างไร ใช้อุบายวิธีอย่างไร และใช้เครื่องมืออย่างไหนข้อนี้ตามหลักคำสอนที่พระองค์ทรงพยากรณ์ปัญหาของเทวบุตรนั้น ก็แสดงว่า ผู้ตั้งอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา มีความเพียร มีความรู้รักษาตัวนั่นเอง ที่สางคือตัดถางสิ่งรกชัฏนั้นได้ ฉะนั้นเครื่องมือสำหรับตัดป่าถางป่าก็ได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญา โดยวิธีการตัดเป็นอย่าง ๆ ไปดังนี้ คือกิเลสอย่างหยาบที่แสดงอาการกระทำทางกาย อาการพูดทางวาจานั้นพึงใช้ศีลเป็นเครื่องป้องกันไว้ เพราะบุคคลผู้มีศีลแล้ว กายก็ไม่ทำทุจริต วาจาก็ไม่เจรจาเป็นทุจริต โทษทุกข์ที่จะพึงเกิดขึ้นก่อขึ้นจากการกระทำ การพูดก็ไม่มี แม้อย่างต่ำเพียงศีล ๕ ประการ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มของเมาก็เป็นอันได้ตัดได้ถางป่าเวรภัยให้หมดสิ้นไปได้ ส่วนกิเลสอย่างกลางนั้น แสดงอาการกลุ้มรุมอยู่ในจิต เกิดมาจากเชื้อ คือ กิเลสอย่าง

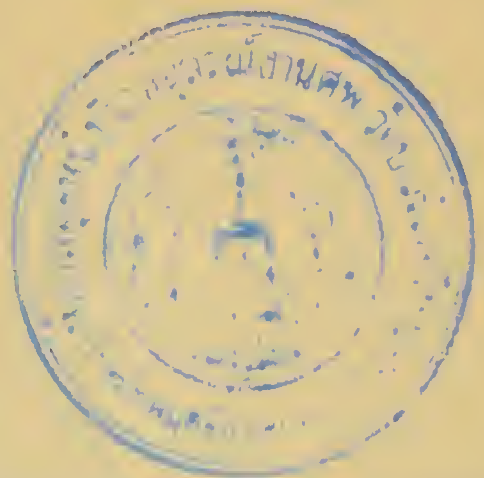
ละเอียด เมื่อได้รับอารมณ์ภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธัมมารมณ์ ซึ่งผ่านเข้ามาทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อไม่มีสังวรระวังกิเลสก็ฟุ้งขึ้นเป็นโทษกลุ้มรุมจิต เป็นไปตามลักษณะประเภทของอารมณ์ที่ได้ประสบ คือ ถ้าอารมณ์เป็นอิฏฐารมณ์ น่าปรารถนาน่าใคร่น่าพอใจ กิเลสที่เป็นส่วนฝ่ายรักใคร่ พอใจ อยากได้ ก็เกิดขึ้น ถ้าอารมณ์นั้นไม่น่าพอใจ เป็นอนิฏฐารมณ์ กิเลสฝ่ายขัดเคืองก็เกิดขึ้น ส่วนโมหะตัวหลงไม่รู้เท่าตามเป็นจริงก็ผสมเกิดขึ้นด้วยทุกครั้ง เมื่อเป็นเช่นนี้ ตามหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนไว้อันมีมาในพระสูตรต่าง ๆ ซึ่งพระอาจารย์ทั้งหลายได้รวบรวมเข้าเป็นหมวด เรียกว่าพระกัมมัฏฐาน เป็นที่ตั้งแห่งสติเครื่องประคับประคองจิต ไม่ให้นึกคิดไปตามอารมณ์นั้น ทำให้จิตจดจ่อคิดอยู่กับอารมณ์ คือ กัมมัฏฐาน ซึ่งท่านรวมจากพระสูตรต่าง ๆ ได้ถึง ๔๐ ประการ คือ อนุสสติ ๑๐ อสุภะ ๑๐ กสิณ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อรูป ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ ธาตุววัตถานะ ๑ ทั้ง ๔๐ ประการนี้ เรียกสมถกัมมัฏฐาน วิธีการทำใจให้สงบ เมื่อเพ่งพิจารณาระลึกนึกถึงแล้วเจริญแล้ว ย่อมเป็นเครื่องห้ามจิตไว้ได้จากอารมณ์ที่ก่อให้เกิดกิเลส เพราะอารมณ์กัมมัฏฐานเหล่านั้นไม่เป็นสิ่งให้โทษ ไม่ก่อให้เกิดกิเลส มีแต่จะให้เกิดความสงบเป็นบุญเป็นกุศล เช่น พุทธานุสสติ เป็นต้น เมื่อระลึกถึงแล้ว ทำให้เกิดสัทธา ปสาทะยิ่ง ๆ ขึ้นไป กิเลสที่เป็นอย่างกลาง ก็ย่อมสงบระงับได้ ส่วนกิเลสที่เป็นอนุสัยอย่างละเอียดนั้น ตามบาลีพระสูตรหลายสถาน พระองค์ทรงสอนให้พิจารณาให้รู้ทันตาม

ความเป็นจริง ในสภาพธรรมดาของสิ่งนั้น ๆ โดยลักษณะเสมอเหมือนกัน ในเพราะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ทนอยู่ยาก เป็นสิ่งที่ห้ามไว้ไม่ได้ บังคับไม่ได้ เป็นไปเองตามธรรมดา ลักษณะดังกล่าวนี้เรียกว่า ไตรลักษณ์ หรือ สามัญญลักษณะ การพิจารณาถึงไตรลักษณ์ คือ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา นี้เรียกว่าเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน หรือว่า บำเพ็ญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ก็ในวิปัสสนากัมมัฏฐาน เกี่ยวด้วยความรู้แจ้งเห็นจริงในเรื่องรูปธรรมนามธรรม ที่เกิดดับอยู่ตามธรรมดา ท่านจึงรวบรวมอารมณ์ของวิปัสสนาไว้สำหรับพิจารณา คือ ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ และปฏิจจสมุปบาท ก็เพื่อให้รู้จักแยกอัตภาพร่างกายนี้ออกเป็นส่วน ๆ เพราะร่างกายนี้เอง ที่เป็นที่ตั้งแห่งความรัก ความชัง ความหลงอยู่เมื่อรู้ตามเป็นจริง ให้เห็นเป็นสักว่าขันธ์ ธาตุ อายตนะ ประชุมรวมกันเข้าเท่านั้น เมื่อเห็นเช่นนี้รู้เช่นนี้ กิเลสส่วนละเอียดก็ค่อยกระจายสลายตัวไป เมื่อกิเลสทั้งส่วนหยาบจนถึงส่วนละเอียดสงบลง จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีป่า ไม่มีสิ่งที่น่ากลัว ย่อมถึงความสงบสุข

เมื่อพุทธบริษัท ได้ฟังพระธรรมเทศนา ในพระพุทธภาษิตที่ตรัสเตือนว่า วนํ ฉินฺทถ ท่านทั้งหลายจงตัดป่า มา รุกฺขํ แต่อย่าตัดต้นไม้ดังนี้ ก็พึงพิจารณาตรวจตราดูในตนว่า ป่าที่รกอยู่ในตนที่ควรตัดถางนั้น มีอย่างไรบ้าง อย่างหยาบที่เกิดรกขึ้นแล้ว ทำให้อยากประพฤติทุจริต ด้วยกาย วาจา นั้นมีหรือไม่ ถ้ามีก็ควรป้องกันเสียด้วยการรักษาศีล แม้เพียงศีล ๕ ป่าที่รกก็จะเตียนไป ด้วยอำนาจศีล

ถ้าสิ่งรกที่กลุ้มรุมสุมอยู่ภายในมีอยู่ ก็พึงฝึกหัดจิตให้มีธรรมที่เป็นเครื่องปรับกัน เช่น เมื่อ โลภะ โทสะ ครอบงำ ก็ควรอบรมเมตตากรุณาและเจริญมรณสติ หรือพระกัมมัฏฐานที่แสดงมาแล้วนั้น อย่างใดอย่างหนึ่ง จิตที่รกนั้น ๆ ก็จะสงบได้ แม้ปฏิบัติได้เพียงเท่านี้ ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ไม่มีสิ่งที่รกที่ก่อให้เกิดโทษ มีเวรมีภัยกับใคร ๆ และจะได้ชื่อว่าไม่สร้างไม่ก่อทุกข์ไว้แก่ตน ไม่สร้างทุคติไว้เพื่อตน เมื่อนึกเมื่อคิดขึ้นเช่นนี้ ก็จะมีแต่ความชื่นชมโสมนัสในเพราะเหตุที่ได้ปฏิบัติธรรมะในพระพุทธศาสนา ดังพรรณนามา ด้วยประการฉะนี้.

พระธรรมเทศนานี้ แสดงถึงพระพุทธภาษิต ที่ทรงสอนให้ตัดกิเลสที่รกชัฏอยู่ในตน เหมือนกับตัดป่า ถางป่าที่รกชัฏ ที่อาศัยอยู่ของสัตว์ร้ายฉะนั้น นี้ก็เป็นพุทธวิธีทรงฝึกเวไนยชนประการหนึ่ง.

พิมพ์ที่ ร. พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๑๒/๓/๒๕๑๖

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
ถนนพระสุเมรุ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร โทร. ๘๑๗๗๔๖
นายพินิจ สู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๑๖